

Globalleşmenin Hukukî Boyutları*

Aslan Gündüz**

Giriş

Hukuk, toplumsal ilişkileri düzenler. Nerede toplum varsa orada hukuk vardır. Latince ifade ile *Ubi jus, ibi societas est*. Tarih bunun doğru olduğunu bize göstermiştir. Belirli bir zamanda ve mekânda toplumun yapısı ve toplumsal ilişkilerin şekli, o toplumu yöneten hukuku da şekillendirir. Globalleşmenin hukuk üzerindeki etkisini araştırırken bu verilerden yola çıkmak gerektiğini düşünüyoruz.

Globalleşme, son yılların en çok moda kelimesi. Konuya bakış açısına bağlı olarak farklı şeyleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Bunlardan birkaçına göz atarsak şu tanımlamalara rastlarız: Olaya ticarî ve ekonomik açıdan bakanlar için globalleşme; ideolojik ayrımlara dayalı kutuplaşmaların sona ermesi ve liberalleşme; kültürlerin, insanların ideallerin sınır dışına taşarak daha fazla benzeşmesi; dünya halklarının karşılıklı bağımlılığını ve bu bağımlılıktan doğan sınır ötesi ilişkilerin bütünüdür.¹ Olaya ideolojik olarak

yaklaşanlar daha farklı tanımlarla ortaya çıkarabilirler. Globalleşmenin başlıca aktörlerini dikkate alan bir görüş açısından “Batı’nın alt yapısıyla ve üst yapısıyla tüm dünyaya yayılmasıdır”². Aynı şekilde globalleşmenin ekonomik sonuçlarına bakarak, “güçlü merkez sermaye, kendi çıkar doğrultusunda çevresel ekonomilerin aleyhine bir istilâ hareketine girişmiş bulunmaktadır”³ diyebiliriz. Ya da ekonomik güçlerin kârlarını azamileştirme amacıyla dayattıkları bir rejim olarak⁴ da tanımlayabiliriz. Gene bir başka açıdan olaya bakılınca denilebilir ki “Neo-Liberalizm, küreselleşmeye hakimdir” ve “Neo-Liberalizm, küresel kapitalizmin gereklerine göre toplumları yeniden yapılandırmaya ve sosyal ilişkileri buna göre düzenlemeye çalışan bir projedir” görüşü ileri sürülebilir.⁵

Eylül 1998) (Bundan böyle kısaca “Tüsiad Raporu” olarak geçecek), s. 33.

² Baskın Oran, “Hangi Küreselleşme”, Meryem Koray (ed.), *Küreselleşme ve Ulus-Devlet*, (Yıldız Teknik Üniversitesi, Stratejik Araştırmalar Merkezi, İstanbul 2001), s. 56.

³ İzzet Önder, “Küreselleşme ve Ulusal Ekonomiler Açısından Egemenlik Sorunu”, Meryem Koray (ed.), *Küreselleşme ve Ulus-Devlet*, (Yıldız Teknik Üniversitesi, Stratejik Araştırmalar Merkezi, İstanbul 2001), s. 62.

⁴ *Ibid*, s. 61.

⁵ Burak Ülman, “Uzun Süreçte Küreselleşme: Bir Sihirli Kavramı Tarihteki Yerine Koyma Denemesi”, Meryem Ko-

** Prof. Dr., İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi.

¹ Mehmet Öğütçü, *Türkiye’de Yeni Bir Ekonomik ve Ticarî Diplomasi Sintezi’ne Doğru*, (Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği,

Nihayet globalleşmenin ulus devlet ile ilgili sonuçlarına bakarak denilebilir ki globalleşme, ulus devleti ufalayan, global aktörlerin ulusal düzeyde etkili olmasını sağlayan bir süreçtir.⁶ Bunların her birinin doğru tarafları vardır; farklı bakış açılarını yansıtır. Bu olup bitenlere hukuksal açıdan bakıldığında ise, ulusal hukukun düzenleme alanının ve etkisinin bir ölçüde aşındığını ve git-tikçe artan oranda uluslararası hukukun ulusal mekâna nüfuz ettiğini söylemek mümkündür. Biz burada “uluslararası hukuk” terimi yerine, toplantının adına uygun bir şekilde “global hukuk” terimini kullanacağız.

Global Hukuk Öncesi Dönem

Global hukukun yaratılmasında iki önemli safhayı gözlemlemek mümkündür:

1) Global hukukun ortaya çıkmasına yol açan sebepler, ihtiyaçlar ya da zaruretlar (mad-di safha),

2) Bu ihtiyacın hukuk formülleri haline getirilmesi veya ortaya çıkış biçimi (şekli saf-ha). Yurakıda işaret ettiğimiz tanımların ne-redeyse tamamı, birinci safhayla ilgili gör-ünmektedir.

Global hukuk kendiliğinden ortaya çıkmadı; kutsal bir hukuk da değildir. Ortaya çıkmasını bazı zaruretlarla ya da sebeplerle açıklamak hiç değilse kısmen daha doğru olabilir. Ama bugüne gelirken global hukukun izlediği süreci bilmeden sadece sonuçlarına bakarak bazı hükümler vermek sağlıklı olmayabilir. Biz bu sebeple, öncelikle, kısaca, modern devletin ortaya çıkış modeli ve hukuk yapma tekelinin geçirdiği evrimi ve maruz kaldığı erozyonlara değinmek istiyoruz.

Bugünkü modern devletin başlangıcının

1648 Westphalia Barış Konferansı olduğu konusunda neredeyse oymirliğı vardır. West-phalia’da yeni bir model devlet yaratıldı. Ondan önce Batıda daha çok dinle şekillenen monarşilerde feodal sistemin bir gereğı olarak iktidar parçalı idi ve çok hukukluluk esastı. Devletin içinde ve üstünde çeşitli güç odak-ları vardı. Westphalia ile buna son verildi. Dinle devletin tanımlanması dönemi sona er-dirildi; devlet seküler bir yapıya kavuşturuldu. Devlet belli bir coğrafi alan içinde en yüksek otorite haline getirildi. Tüm devletler bu an-lamda egemen, bağımsız ve eşit olarak kabul edildi. Din, devleti tanımlamada belirleyici olmaktan çıktı. Devletin sınırları dokunulmaz olarak ilân edildi. İç işlerine karışmama çok ö-nemli bir devletler hukuku ilkesi olarak kabul edildi. Devlet, ülkesinde bulunan tüm kişi ve şeyler üzerinde tek başına mutlak yetkili hale geldi. Devletler hukuku sadece devletler arası ilişkileri yönetecekti. Bireyler bu hukukun süjesi değildi. Devlet içeride kendi vatandaş-ları için istediğı düzeni getirmekte tam ser-bestiyeye sahipti. Bu sistem içinde hukuk va-zetmek sadece devletin yetkisindeydi. Hiç-bir devlet başka bir devletin vatandaşları için hukuk koyamayacağı gibi, hukukunu kendi ülkesi dışında, yani başka bir ülkede uygulama hakkına da sahip değildi, bugün de değıl-dir. Bir devlet, başka bir devletin ülkesinde bulunan vatandaşlarını, ancak diplomatik hi-maye dediğimiz yolla koruyabilirdi.

İkinci Dünya Savaşı’na kadar bu sistem tavizsiz uygulanmıştır. Bunun tek istisnası, ki-mi ülkelere empoze edilen kapitülasyonlar idi.⁸ Bugün geline nokta da bazı ülkelerin glo-

⁷ Krş. Çağlar Keyder, “Globalleşme ve Devlet”, Meriem Koray (ed.), *Küreselleşme ve Ulus-Devlet*, (Yıldız Teknik Üniversitesi, Stratejik Araştırmalar Merkezi, İstanbul 2001), s. 135 vd.

⁸ Adli kapitülasyonlar için bkz. Aslan Gündüz, “Adli İm-tiyazlar: Lozan ve Sonrası”, *Mahmut Belik’e Armağan*, (İs-tanbul Üniversitesi, 1999).

ray (ed.), *Küreselleşme ve Ulus-Devlet*, (Yıldız Teknik Üniver-sitesi, Stratejik Araştırmalar Merkezi, İstanbul 2001), s. 106.
“*Uniad Raporu*, s. 34.

balleşmeye şüphe ile bakmasının altında da bu kapitülasyon rejiminin vaktiyle soysuzlaşmış bir şekilde uygulanmış olması sebebi yatabilir.

Global Hukuka Doğru

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Westphalia sisteminin gittikçe artan oranda etkisini kaybettiği görülmektedir. Evvela, sonuçları ve etkileri sınırları aşan birçok ilişkinin global düzeyde ele alınması ihtiyacı hissedildiği için BM çerçevesinde uzmanlık örgütleri adı ile çok sayıda uluslararası teşkilat kuruldu. UNESCO, WMO, WTO, WHO, ITU, UPU, ILO, ICAO, IMO, UNCTAD, FAO, IMF, WORLD BANK bunlardan sadece bazılarıdır.

Bunların her biri, düzenlemesi ulus devleti aşan ilişkilere vaziyet etmek üzere kuruldu. Bunlardan sadece birini örnek verirsek, Evrensel Postalar Birliği veya Uluslararası Telekomünikasyon Birliği olmadan posta ve iletişim hizmetlerinin yürütülmesinin mümkün olmadığını, o zaman her devletin ancak kendi ülkesinde bu hizmetleri vermekle yetinmek zorunda kalacağını hatırlatmamız yeterli olacaktır.

Gene aynı dönemde ve sonrasında, ulus devletin boyutlarını aşan kimi ilişkiler bölgesel düzeyde düzenlenmeye başlandı ve bunun için önemli ölçüde örgütlenmeye gidildi. Avrupa'da Avrupa Konseyi, Avrupa Toplulukları (şimdi AB) NATO, EFTA, AGIK; Amerika'da NAFTA, LAFTA, MERCOSUR, Amerika Devletler Örgütü; Asya'da ASEAN, Afrika'da Afrika Birliği Örgütü, Arab Birliği, daha global olarak OECD gibi kuruluşlarla o zamana kadar bilinmeyen yeni kurumlaşmış işbirliği düzenine geçildi.⁹

Global düzeyde, dekolonizasyon süreci-

nin de etkisiyle dünya düzeni bir anlamda yeniden şekillenmeye başladı: Denizler, bağımsızlığına yeni kavuşmuş ülkelerin baskısı ile yeniden paylaşıldı. Havacılık, denizcilik, uzay ve gök cisimleri, etkileri sınırları aşan suçlarla mücadele, uluslararası ticaret, fikri ve sınai hakların korunması, suçluların iadesi, uyumsuzlukların uluslar arası alanda barışçı şekilde çözümü gibi konularda uluslararası ve ya ulusal üstü düzenlemeler yapıldı ve kurumlar geliştirildi.

Gene aynı dönemde insan haklarının uluslararası alanda korunması konusunda ciddi adımlar atıldı. Sözleşmeler yapıldı. Uluslararası mahkemeler kuruldu. Bu konuya aşağıda yeniden döneceğiz. Bütün bu gelişmeler, 1990'ların başında, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra bir büyük ivme kazandı ve âdeta bir çeşit transformasyon geçirdi. Ekonomik ilişkiler inanılmaz derecede globalleşti. Küreselleşme de en fazla bu alanda yaşandı. Dolayısıyla global hukuk en fazla bu alanda yaratıldı. Devletler birbirlerine daha çok bağımlı hale geldi. Bağımlılık sadece üçüncü dünya ülkelerinin birinci dünya ülkelerine bağımlılığı değildir, tersi de doğrudur. ABD'nin toplam yakıt ithalatının %80'ini üçüncü dünya ülkelerinden yaptığını ve bu ülkelere yaptığı ihracatının toplam ihracatının %40'ını oluşturduğunu söylersek işin önemini anlatmış olabiliriz.¹⁰

Hukukun ekonomi alanında globalleşmesinde diğer önemli bir faktör de 1990'lardan sonra uluslar arası sermayenin daha rahat bir şekilde dünyada dolaşmaya başlamış olmasıdır. UNCTAD'ın 1996 raporuna göre, 1995 sonu itibarıyla önceki yıla göre yabancı yatırım akışı %40 artmış, 318 milyar dolara ulaşmıştır.¹¹ Günümüzde yaklaşık 40.000 civarında uluslar ötesi şirketin dün-

⁹ Bkz. Louis Henkin, Richard Crawford Pugh, Oscar Schachter, Hans Smit, *International Law, Cases and Materials*, West Publishing House Co. 1993. s. 1472 vd.

¹⁰ *Tüsiad Raporu*, s. 36.

¹¹ *Tüsiad Raporu*, s. 61.

yada faaliyet gösterdiği, bunların başka yabancı ülkelerde 370.000 yavru şirkete sahip olduğunu belirtirsek, işin çapı hakkında bir fikir vermiş olabiliriz.¹²

1980'lerden başlamak üzere ülkemiz de dahil birçok ülke piyasa ekonomisine geçmiş, Batı'nın mallarına, sermayesine ve teknolojisine açılmıştır. Bunun sonucu olarak da kâr transferi, dış borç faizi, teknoloji-marka gelirleri, sermaye kazançları Batı'ya akmıştır. Bunlara paralel olarak, çevre sorunları ulusal devlet boyutlarını aşmaya başladı ve soruna ulusal düzeyde çare bulmanın yetersiz kalması sebebiyle devletler, global düzeyde çareler aramak zorunda kaldılar.

İşte bunların olabilmesi hep hukuksal düzenlemelerle mümkün oldu. Geleneksel olarak ulus devletin gücü dahilinde ve inhisarında olan birçok iş, birer birer global düzeyde ele alınmaya başlandı. Bu siyasî gelişme, ilişkilerin sınır ötesine kaymasında ciddi bir ivme rolü oynadı. Buna paralel olarak bu yeni ilişkileri düzenleme mekânı ve otoritesi de değişti. Global hukuk devreye girdi; bireyler için haklar ve boğlar yaratmaya başladı. Devletin yurttaşları artık sadece ulusal hukukun değil, aynı zamanda başka hukukların da süjesi, yani bölgesel ve global hukukun süjesi de olmaya başladı.

Geleneksel olarak, boyutları ulusları aşan ilişkiler devletler tarafından eşit bir düzeyde ele alınmış ve düzenlenmiştir. Ancak şimdi ulusları aşan hukukun yapılmasında başka aktörler, devlet altı birimler devreye girmekte ve etkili olmaktadır. Bu çerçevede, örneğin, çok uluslu şirketler,¹³ uluslararası tekeller, IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü (WTO) gibi ekö-

nomik aktörler,¹⁴ Avrupa Konseyi, AB gibi örgütler ya da Amnesty International, Green Peace ve Hel-sinki Wetch gibi Sivil Toplum Kuruluşları¹⁵ çok önemli roller oynamaktadır. Bunlar aslında, bir ölçüde belli medeniyetleri ve hatta devletlerin menfaatlerini temsil etmelerine rağmen görünürde uluslararası görünümünü vermektedirler. Her ne kadar, son tablilde, ulus devletler global hukukun ortaya çıkmasında şeklen son sözü söylüyorlarsa da işin mutfak tarafını yukarıda andığımız kuruluşlar kotarmaktadırlar.

Ekonomi alanında bu hukukun nasıl oluştuğuna bakarken, işin temelini, esasını gözden kaçırmamak gerekir. Bir kere, kimi ilişkiler (ticarî, sosyol, ekonomik, çevresel vs.) sonuçları ve etkileri bakımından ulusal sınırları aşmıştır. Nasıl ki vaktiyle barutun icadı, Amerika'nın keşfi, Rönesans ve Reform hareketleri çağ değiştirmeye yol açmışsa, bugün geline nokta inanılmaz derecedeki ulaşım kolaylıkları ve teknolojik gelişmenin insana verdiği inanılmaz güç, iletişim alanında insanın geldiği inanılmaz noktada ulusal sınırları bazı açılardan anlamsız kılmıştır.

Devlet, gittikçe artan derecede, iç ihtiyaçları karşılayamaz hale gelmiştir, çünkü kimi iç ihtiyaçlar "iç" olmaktan çıkmıştır ve bunların listesi de gittikçe uzamaktadır. Sermaye şimdi daha çok sınırlar ötesine akmaya devam etmektedir. Ekonomik bütünleşme, sermaye birikimi, teknoloji bilgisi, sanayi ürünlerini üretmekteki yetersizliği, bazı devletleri, yabancı sermaye, yatırım ve şirketleri âdeta davet etmeye zorlamaktadır. Gelişmiş devletler, yabancı sermayenin gelmesine ihtiyaç duyarken, sermaye sahibi şirketler de kârlarını azamiye çıkarmak için gelişmemiş pazarlara girmeye isteklidir. Bu yeni durum, yeni bir hukukî ilişkiler zinciri yaratmaktadır.

¹² *Tüsiad Raporu*, s. 61.

¹³ Bkz. John Stopford, "Çok Uluslu Şirketler", *Foreign Policy*, Türkiye Baskısı, (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını, Kış, 1998-1999), s. 10 vd.

¹⁴ Krş; Keyder, *op.cit.*, s. 142-143.

¹⁵ *Ibid.*, s. 146.

Yabancı sermaye, ulusal hukukun ötesinde ve üstünde bir hukukla koruma istemektedir. Bu sebeple bugün 630'un üzerinde iki taraflı yatırımları koruma andlaşmaları yapılmıştır. Türkiye 28 adet yatırımları karşılıklı olarak koruma andlaşması akdetme ihtiyacını duymuştur.¹⁶ O halde yabancı sermaye başka bir ülkeye girerken bir ölçüde kendi hukuku ile birlikte gitmektedir. Şimdi bu ikili antlaşmaların ortak tarafları, yabancı sermayeyi keyfi ve karşılıksız millileştirmeye ya da kamulaştırmaya karşı koruması, uyumsuzlukların uluslararası düzeyde, yani hakemlik yoluyla çözülmesini öngörmesi, liberal bir çalışma düzenini sağlaması ve kârların transferini kolaştırması, yabancı sermaye ile ulusal sermaye arasında ayırım yapılmaması, en çok kayırlan ulus kaydının kabul edilmesi olarak özetlenebilir. Yakın tarihte bütün bunları herkes için global düzeyde düzenlemek üzere Çok Taraflı Yatırım Anlaşması (Multilateral Agreement on Investment-MAI) ile yapılmıştır. Kamuoyunda çok tartışılan MAI'de şu noktalar ön plana çıkmaktadır:

• Yabancı sermaye ile ulusal sermaye eşit muamele görecektir; ayırım yapılmayacaktır.

• Yabancı sermaye, en fazla kayırlan ulus muamelesinden yararlanacaktır. Yani, bir ülkeye ait yabancı sermayeye bir kolaylık tanırsa derhal diğer tüm yabancı sermayeler bundan yararlanacaktır.

• Yabancı sermayenin gerekli gördüğü yabancı kişiler gelip ülkede çalışabilecektir. Ülke devleti bunlara mani olmayacaktır.

• Yabancı sermaye gerekli gördüğü ithalatı yapacak ve ülke devleti herhangi bir sınırlama getirmeyecektir.

• Kamulaştırma ya da millileştirme konusunda yabancı sermaye bazı garantilere sahip olacaktır. Bu çerçevede hukuksal koşulları yerine geldiğinde yapılan millileştirme ya da kamulaştırmaları tam ve derhal ödenen bir tazminatın izlemesi gerekecektir.

• Yabancı sermayenin "ihracat taahhüdü" olmayacak, ürettiği malı sadece dışarıya satmak zorunda kalmayacak fakat içerideki pazara da satabilecektir.

• Bir uyumsuzluk çıkarsa, yabancı sermaye bunu ulusal yargıya götürmek zorunda kalmayacak, ICSID, UNCITRAL ya da ICC kurallarına göre uluslararası ticari tahkime götürebilecektir.

• Özelleştirmede, yabancı sermayeye karşı herhangi bir ayırım yapılmayacaktır.¹⁷

Burada dikkat edilirse, yabancı sermaye kendi hukuku, yani kendisinin hukuku haline getirilmiş uluslar arası hukuk ile beraber ev sahibi ülkeye gelmektedir. Ev sahibi ülkenin MAI düzenlemesi alanına giren konularda farklı düzenleme yapma ve uygulama yetkisi sınırlandırılmıştır. Daha önceleri ülkeye gelen yabancı şirketlerin ulusal hukuka tâbi şekilde çalışmalarını şartı böylece kalkmaktadır.

Dünya ekonomisine yön veren IMF, Dünya Bankası ve WTO gibi kuruluşlar, bu global hukukî düzenlemenin önemli saçı ayaklarını oluşturmaktadır. ICSID'in kurulmasına ön ayak olan Dünya Bankası'dır. Malî politikalar yoluyla dünya ekonomisinin neredeyse yeknesak kurallara tabi şekilde işlemlerini sağlayan da IMF'dir.

Mesela bugün, krediye ihtiyacı olan 100'ün üzerindeki ülkü, bu krediyi alabilmek için kendilerine dayatılan Yapısal Uyum Programları'nı kabul etmek zorunda kalmış-

¹⁶ Bkz. Yavuz Canevi, "Çok Uluslu Şirketlerin Yatırımları ve Burada OECD'nin Rolü Nedir?", Friedrich Naumann Foundation et al, (ed.), *The Political Economy of Globalisation, The New Identity of State in the 21 Century*, (Ankara 1999), s. 41 vd.

¹⁷ Krş. Canevi, *op.cit.*, s. 44-45

lardır.¹⁸ Bizim ülkemiz, bunun en canlı örneğidir. IMF ve World Bank'tan kredi alabilmek için 15'in üzerindeki "Derviş Kanunlarını" Türkiye kendisine verilen çok kısa bir mühlet içinde yapmak zorunda kaldığı gibi. Telekom ile ilgili düzenlemelerde IMF'ye direnen Ulaştırma Bakanı istifa etmek zorunda kaldı. İşin daha da ilginç, Hükümet, oluşturduğu Telekom Komitelerine dahi IMF'nin istediği şekilde tayin yapmak zorunda kaldı. Köy İşleri ve Tarım Bakanı, buğday taban fiyatını dilediği gibi tespit edemedi. Şimdi benzer şeylerin 100'ün üzerindeki ülkede uygulandığını düşündüğümüzde, çok geniş bir yeryüzü alanında neredeyse aynı mâli ve ekonomik hukuk kurallarının global merkez tarafından hayata geçirildiğini söyleyebiliriz. Bu alanda ulusal meclisler ve hükümetler, kendilerine global düzeyde söylenenleri yapmaktadır. WTO, dünya ticaretini düzenleme bağlamında benzer şeyler yapmaktadır.

Dünya ticaretinde gümrük vergileri, kotalar, tarife dışı engeller, fikrî ve sınai mülkiyet hakkı, rekabet gibi konularda liberalleşmeye WTO tarafından global düzeyde hukukîlik kazandırılmıştır.¹⁹ Bu alanda kurallar, global düzeyde konulmaktadır. Türkiye, Gümrük Birliği (GB) çerçevesinde daha geniş ve daha sıkı kurallara tâbi olduğu ve Türkiye'nin dış ticaret politikası Avrupa Birliği tarafından belirlenen ilkelere göre cereyan ettiği için, WTO'nun ilkeleri Türkiye tarafından daha az hissedilmektedir.

Buraya kadar söylenenlere ilâveten, uyumsuzlukların uluslararası alanda çözülmesi ve yabancı hakem kararlarının verilmesini takiben bu paraların ulusal mekânlarda yerine getirilmesinden de bahsetmek gerekir. Bunu

sağlamak üzere de Newyork Sözleşmesi yapılmıştır.²⁰ Bu sözleşmeye çok sayıda devlet taraftır ve taraf ülkelerde yabancı hakem kararları yerine getirilir.

Gene uluslararası satış sözleşmelerinin yapılmasında ilgililere yardımcı olmak üzere BM tarafından hazırlanan Viyana Sözleşmesi²¹ dünya ticaretinde model sözleşme işlevini görmektedir. Benzer model sözleşmeler, BM çerçevesinde deniz taşıması, kredi transferi, kıymetli evrak gibi konularda da yapılmıştır.²²

Global düzeyde ekonomik hukukun geçirdiği dönüşümle beraber, bazen ondan da önce, bölgesel düzeyde ulusalüstü hukukun ortaya çıktığını görmekteyiz. 1950'li yılların hemen başında kimi Avrupa ülkelerinin, çok daha ileri derecede ulusalüstü özellikler taşıyan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Birliği (AB) altında toplanmış olan bu kurumlar, çok ileri derecede bütünleşmenin başarılı örneklerini oluşturmaktadır. AB'yi kurmak için üye devletler egemenliklerinin bir kısmını devrettiler. AB, bugün üye devletlerden aldığı egemenliği kullanmak suretiyle ulusalüstü hale gelmiştir. AB'nin kendisine ait yasama, yürütme ve yargı organları vardır. AB'nin yasama işlemleri üye ülkelerde uygulanır ve iç hukuka üstündür. Kimi işlemleri ise üye ülkelerde doğrudan uygulanır. AB hukuku bireyler ve şirketler için doğrudan haklar ve borçlar doğurur. Bireyler ve şirketler Avrupa

²⁰ Newyork Convention on the Execution and Recognition of Arbitral Awards.

²¹ Bkz. *United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods*, (United Nations, 1989).

²² Bunlar sırasıyla *UNCITRAL Model Law on International Credit Transfers* (United Nations 1994); *United Nations Convention on International Bill of Exchange and International Promissory Notes*, (United Nations 1994); *UNCITRAL Model Law on Commercial Arbitration* (United Nations 1994); *United Nations Convention on the Liability of Operators of Transport Terminals in International Trade* (United Nations 1994).

¹⁸ Bkz. Ülman, *op.cit.*, s. 108.

¹⁹ Yaklaşık 558 sayfa tutan WTO kuralları için bkz. *The Result of the Uruguay Round of Multilateral Trade Negotiations. the Legal Texts*, (World Trade Organisation, 1995).

Adalet Divanı önünde dava hakkına sahiptir. AB hukukunun düzenleme alanına giren alanlarda, artık üye devletler düzenleme yetkilerini kaybetmişlerdir. Üye ülkeler ticaret, ekonomi, sosyal konular, malların, emeğin, sermayenin ve hizmetlerin dolaşımı, çevre ve tüketicinin korunması, ulaştırma, rekabet, tarım, para ve maliye gibi konularda AB hukuku ile bağlıdır; AB hukukuna aykırı hareket edemez. Bu durum, üye ülkelerin yasama, yürütme ve yargı erkleri bakımından geçerlidir.²³

Diğer yandan, AB ekonomik ve ticarî politikalarını Dünya Ticaret Örgütü'nün standartları ile uyumlu hale getirmiştir. Daha doğrusu, WTO'nun standartlarının belirlenmesinde en büyük ticarî bloku AB oluşturmaktadır. AB gibi, EFTA, LAFTA ve NAFTA'nın da WTO sistemi ile uyumlu çalışmak zorunda olduğunu belirtmemiz gerekir. Böylece, ticaret alanında sağlanan global hukuk ve bunun ulusal hukukları sınırlamadaki rolleri, açıkça ortaya çıkmaktadır.

İşte bu global kuralların geçerliliği demek, bu alanda ulusal hukukun değil global hukukun uygulanması demektir. Kimi hallerde bu hukuk, uluslararası sözleşmelerle düzenlenirken kimi hallerde de aynı kurallar iç hukuka koydurulmak suretiyle aynı sonuca ulaşılmaktadır. Ama her iki halde de Westphalia tipi devlet modelinin erozyona uğradığını ve devletin egemenliğinin zarar gördüğünü söylemek mümkündür.

Değişim ya da global hukukun etkisinin insan hakları ve demokrasi alanında da güçlü bir şekilde yaşandığı görülmektedir. Westphalia modeline göre, içeride tümüyle devletin insafına bırakılmış olan bireylerin, kendi devletlerine karşı dahi uluslararası alanda korunması yolunda ciddi mesafeler alınmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nı takiben insanın yaşadığı ülkeye ve vatandaşlığına bakılmaksızın insan olması sıfatıyla bazı haklara sahip olduğu ve bu haklarını korumak için uluslararası alanda kurumsallaşmış destek göreceği yeni bir düzen kurulmuştur.

Önce, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın kimi maddeleriyle (1, 55 ve 56) insan haklarını korumanın BM'nin amaçlarından birisi olduğu ve üye devletlerin insan haklarına saygı gösterme borcu altında oldukları ilke olarak kabul edildi. BM İnsan Hakları Komisyonu çerçevesinde hazırlanan 10 Aralık 1948'de Evrensel İnsan Hakları Bildirisi ile ilk defa, evrensel düzeyde, bireyin insan olarak sahip olduğu haklar tespit ve ilân edildi.

Avrupa'da Avrupa Konseyi'ne üye olan devletler, 1950 yılında Evrensel İnsan Hakları Bildirisi'nde yer alan kimi hakları hayata geçirmek ve etkin bir şekilde uygulamak üzere Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)'ni yaptılar. Bu sözleşme, daha sonra yapılan 11 protokol ile tamamlandı ve zenginleştirildi. Şimdi Avrupa Konseyi'ne üye olan 43 devletin ülkesinde bu sözleşme geçerlidir. Yaklaşık 600 milyon insan böylece aynı insan hakları ve temel özgürlükler standardına kavuşmuştur. Bir Türk, Rusya'da iken, mesela, sadece Rus kanunlarına değil, hatta Rus kanunlarına rağmen AİHS hükümlerine de tâbidir; onun güvencesi altındadır. AİHS, sadece hakları belirten bir belge değildir; daha fazlasına sahiptir. Kendi içinde mahkemesi (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi-AİHM) ve icra organı (Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi) olan etkin yarı-ulusüstü bir yapılanmadır. Devletler, AİHS'ne ve AİHM'nin Sözleşmeye dayanarak verdiği kararlara uymak zorundadırlar. Bu yükümlülük üye devletlerin yasama, yürütme ve yargı organları bakımından da geçerlidir.

Diğer yandan, Avrupa'nın en esaslı bü-

²³ Bkz. Dominik Lasok, *Law and Institutions of the European Union, sixth edition*, (Butterworths, 1994).

tünleşme projesi olan AB şimdi de demokrasiye, temel hak ve özgürlüklere saygıya ve hukukun üstünlüğüne dayanan bir kuruluş haline getirilmiştir. Ancak bu özellikleri taşıyan Avrupa ülkeleri AB'ye üye olabilir. Bu özellikleri kaybedenler ise üyelikten çıkarılır. AB, üçüncü ülkelerle yaptığı ticaret ve ekonomik içerikli anlaşmalara dahi insan haklarına saygı koşulunu koymak suretiyle bu alandaki standartlarının uygulama alanını genişletmeye çalışmaktadır.²⁴

AB, tarihinin en büyük ve görkemli genişlemesini gerçekleştirirken insan haklarına, demokrasiye ve hukukun üstünlüğüne dayalı bir yol izlemektedir. 2010 yılına kadar üye sayısı 15'ten 27'ye çıkacaktır. Üyelğe kabul için getirdiği şartlarla üye ülkelerin ekonomik, hukuksal ve siyasal dönüşümünü sağlamaktadır. 1993 yılında kabul ettiği Kopenhag Kriterleri'ni karşılamayan adaylar üye yapılmamaktadır. Bu kriterlerin birinci ayağı siyasetidir. Buradaki kriteri karşılamak için aday ülkelerin, insan haklarına, temel hak ve özgürlüklere ve azınlık haklarına saygıyı, demokrasiyi ve hukukun üstünlüğünü tesis etmesi ve bunları idame ettirecek istikrarlı kurumlara sahip olması gerekir.

Burada sözü edilen demokrasi Batı demokrasisidir; sözü edilen insan hakları ve temel özgürlükler ise AİHS'de yer alan hak ve özgürlüklerdir. Azınlık hakları ise gene AGİT ve Avrupa Konseyi çerçevesinde kabul edilen belge ve sözleşmelerde yer alan haklardır. Kopenhag Kriterleri'nin ikinci ayağı, AB müktesebatına uyum ve bunu uygulayacak idari ve yargısal kapasiteye ulaşmadır. Üçüncü ayağı ise, AB içinde rekabete dayanacak kadar güçlü serbest piyasa ekonomisinin te-

sisi ve devam ettirilmesi kapasitesidir. İkinci ayak altında AB'ye uyum sağlamak için sahife adedinin 100.000 civarında olduğu söylenen tüm AB mevzuatı ve uygulamasına uyum sağlaması gerekir. Üçüncü ayak altındaki yükümlülükler ise ekonomi ve mali alandaki uyumdur. Euro zonuna giren devletlerin kendi ulusal paralarını basma yetkileri dahi olmayacaktır. Bütün bunlar olduğunda bir aday devlet, eskisine benzemeyecek şekilde değişmiş olacaktır. Ama hepsinin temelini ve çerçevesini demokrasi, insan haklarına saygı ve hukukun üstünlüğü ilkeleri teşkil etmektedir.

Şimdi, bu durumda olan 27 devlete ilâveten bir de AB'de iş yapmak ya da yardım yapmak ya da bizimkisi gibi Gümrük Birliği kurmak için standartlarını empoze ettiği ve sayısı onlarla ifade edilen devletler de düşünülürse, AB merkezli muazzam bir bütünleşmenin gerçekleştirildiği görülür. Tüm bu sistem içinde bir yandan AB hukuku diğer yandan da ulusal hukuklar olmak üzere bireylerin nasıl çok hukuklu bir sisteme tâbi olduğu, sadakatin nasıl bölündüğü rahatlıkla görülür. Aynı şekilde, tüm bu alanlarda ulus devletinin hareket serbestisi ve hukuk vazetme yetkisi sınırlanmış olmaktadır.

Buraya kadar özetlediğimiz gelişme, daha az bir yoğunlukta olsa bile BM çerçevesinde de görülmektedir. BM, 1966 yılında imzaya açtığı ve 1974'de yürürlüğe giren iki evrensel insan hakları sözleşmesi ile vaktiyle Evrensel Bildiri'de yer almış olan hak ve özgürlükleri hukuksal güvenceye kavuşturdu. Bu sözleşmelerden birincisi, Medenî ve Siyasî Haklara İlişkin Milletlerarası Sözleşme, diğeri ise Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Milletlerarası Sözleşme'dir. 130'un üzerinde devletin, taraf olduğu bu iki sözleşmede yer alan hükümlere aykırı hareket etmeme yükümlülüğü vardır. BM, imzacı devletlerin bu yükümlülüklerine uymaları için mütavazı bir uluslararası denetim kurmuştur.

²⁴ Geniş bilgi için bkz. Aslan Gündüz, "İnsan Haklarının Avrupa Birliği'ndeki Yeri: Yapısal Düzenlemeler ve Bireysel Haklar", *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, (M.U. Avrupa Topluluğu Enstitüsü, 1999).

1975 yılında kabul edilen Helsinki Senedi ile başlatılan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) süreci içinde insan haklarının korunması önemli bir yer almıştır. Daha sonraki yıllarda gelişen ve soğuk savaşın sona ermesinden sonra da Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİK) haline gelen bu süreç içinde insan hakları, azınlıkların korunması ve demokrasi alanında yarımsal standartlar konulmuştur. İnsani boyut mekanizması yoluyla 1990 öncesinde, AGİK sistemi etkili bir şekilde eski sosyalist ülkelere karşı kullanılmıştır. En önemlisi de, 1990 Moskova Belgesi ile insan hakları ve temel özgürlükler alanının artık devletlerin bir iç sorunu olmadığı çok kategorik bir şekilde kabul edilmiştir. Demek ki devletler artık, egemenliklerine dayanarak bu belgelerde yer alan temel haklara ve özgürlüklere aykırı davranamazlar.

Gene BM çerçevesinde ve bölgesel düzeyde yapılan bir dizi konuyla ilgili uluslararası düzenlemelerden bahsetmek gerekir. Mesela, soykırımı yasaklama ve önleme, işkence yasağı, ayırım yapma yasağı, çocukların korunması, kadınların korunması, işçilerin korunması gibi spesifik sözleşmeler yoluyla ulusal devletin geleneksel olarak mutlak yetkiye sahip olduğu alanlarda uluslararası hukuk devreye girmiştir. Bu alanlarda normlar globalleşmiştir.

Bu gelişmelere paralel olarak bireyin uluslararası hukuktan doğan yükümlülüklerinin de olduğu görüşü yerleşmiş bulunmaktadır. Bugün ulusal hukuklar ne yazarsa yazsın, birey aşağıdaki hallerde uluslararası alanda uluslararası hukuka göre sorumludur:

- Savaş suçları,
- Barışa karşı suçlar,
- İnsanlığa karşı suçlar (bu çerçevede soykırım, kitle halinde ırza geçme),
- Deniz korsanlığı,
- Köle ticareti,

- İşkence.

İç hukukta aksini öngören hükümler olsa dahi bu alanda uluslararası hukuka aykırı hareket edilirse, uluslararası alanda sorumluluk ortaya çıkar. Nitekim, İkinci Dünya Savaşı'nı takiben kurulan Nürenbeg ve Tokyo Savaş Mahkemelerinde savaş suçluları uluslar arası hukuka göre yargılanmış ve mahkum edilmişlerdi. Bugün de bu gibi suçları yargılamak üzere Roma'da 1998 yılında Uluslararası Ceza Mahkemesi kurulmuştur. Ayrıca halen Yugoslavya'da ve Ruanda'da işlenen savaş suçlarını ve insanlığa karşı suçları yargılamak üzere BM tarafından kurulan ve La Haye'de bulunan bir ad hoc Savaş Suçları Mahkemesi faaliyet göstermektedir. Savaş suçu ve insanlığa karşı suç işlediği için yargılanan Miloseviç ile işkence yaptırdığı için zor günler yaşayan Pinochet'in durumlarını dünya ibretle izlemiştir. İşin garip tarafı, bu suçları işleyenler, kendi hukuklarını çiğnememişler ve hatta ülkelerinde "kahraman" ilan edilmişlerdir.

Buraya kadar özetlediğimiz hallerde hukuk globalleşmiştir. Ulusal merciler, bu alanlarda ancak global hukuka uyarak içeride hukuk yapabilir ve uygulayabilir. Buna karşı direnenler, bundan zararlı çıkacaklardır. Devletler direnme yerine global hukukun yapılma sürecine katılarak ona şekil vermede etkili olurlarsa daha kârlı çıkacaklardır. Özellikle Türkiye gibi, kendisini global hukukun rüm etkilerine açtıktan sonra ona karşı direnen ülkelerin sıkıntılı günler yaşaması kaçınılmazdır.

Askerî alanda gelinen noktada ciddi bütünleşme hareketleri görülmektedir. NATO'ya dahil olan ülkelerin NATO kuralları çerçevesinde, AGİT'e üye olanların ise AGİT standartlarına göre silahlanmak, konuşlanmak, eğitim takvimi oluşturmak ve gerekli şeffaflığı gösterme zorunlulukları vardır. Bu alanda da bir dizi norm globalleşmiştir ya da en azından bölgeselleşmiştir, diyebiliriz.

Global Hukukla İlgili Değerlendirmeler

Buraya kadar verdiğimiz gelişmelerden çıkarı-
mamız gereken sonuçları şöyle özetleyebiliriz:

1. Devlet; devamlı şekilde deregulasyona ugramakta, ekonomiden el çekmesi sağlanmakta, özelleştirme yoluyla devlete ait mallar bir bir el değiştirerek genellikle büyük yabancı şirketlerin eline geçmektedir.

2. Devletin küçülmesi, refah devletinin zayıflaması, sosyal programların önemli ölçüde rafa kaldırılması, sermayenin daha büyük merkezlere kanalize edilmesi kaçınılmaz gibi görünmektedir.

3. Yabancı sermayenin gelmesinin yolları açılmakta ve uluslararası garantiler verilmektedir. Bu da sırası ile devletin kural koyma ve uyumsuzluk çözme ve ülkesinde bulunan mal ve kişiler üzerindeki yargı yetkisinden vazgeçmesi ile sonuçlanmaktadır. Bu çerçevede, uyuşmazlıkları çözmek için ulusal yargı marjinalleştirilmekte ve uluslararası tahkim teşvik edilmektedir.

4. Ekonomi, uluslararası verilere göre yeniden yapılandırılmakta ve dünya ekonomisi ile bütünleştirilmektedir. Fakat dünya ekonomisine sınırlı sayıda etkili aktörler yön verdiği için, bu süreç içinde yer alamayan devletlerin ulusal ekonomileri daima dış etkilere maruz kalmakta; kendilerinin başlatmadığı dış kaynaklı krizlere karşı zaafiyete düşmektedir.

5. Yabancılar, fikrî ve sınai mülkiyet kanunları çıkartarak ve bunları sıkı bir şekilde uygulatarak gelişmekte olan ülkelerde yabancıların markalarının, patentlerinin taklidinin önüne geçilmektedir. Bunun sonucu olarak marka gelirleri merkezî sermayeye doğru akarken gelişmekte olan ülkelerin serbest gelişmeleri de bu anlamda önlenmektedir.

6. Malların, sermayenin ve hizmetlerin serbestçe dolaşımı sağlanmakta, bunun sonu-

cu olarak ulus devletin bunların akışı üzerindeki yetkileri aşmakta, onları denetleyemez hale gelmektedir. Buna bağlı olarak ulusal devleti aşan yeni bir hukuk devreye girmektedir.

7. Bunlara paralel olarak, ekonomik alandaki global hukuku uygulayabilmek için siyasi demokrasinin yerleştirilmesi sağlanmakta; insan hakları ve temel özgürlüklere saygı, uluslararası denetime tâbi şekilde korumaya alınmaktadır. Çok kültürlülük ve buna bağlı olarak çok hukukluluk savunulur. Artık, bilginin serbestçe akışı, serbest seyahat ve yerleşmenin temini, uluslararası mahkemelerin tesisi ve sonuçta ulus devletin farklı kural koyma ve uygulama kabiliyeti iyice zayıflatılmaktadır.

8. Buna rağmen, ulus devlet, uluslararası kurallara uygun bir şekilde olmak kaydıyla gene de varlığını sürdürmeğe devam edecektir. Ulus devlet artık kısmen global merkezlere bağlı bir otorite haline gelme yolundadır. Bireyleri ve şirketleri üzerinde dahi artık eskisi kadar hâkim değildir.

Sonuç

Şimdi, tüm bu söylediklerimizin hepsi her yerde olur mu? Ulus devlet kendini bunlara karşı nasıl korur? Bu noktalara değinmenin zamanıdır.

Bütün bunların oluşunu salt emperyalizmin yayılması ile anlatmak çok gerçekçi olmayabilir. Gelişmekte olan ülkelerin yabancı sermayeye ve teknolojiye ihtiyaçları var. Aksi halde, kendi halklarının ihtiyaçlarını karşılamıyor. Eskiden devletler, ulusal ihtiyaç ve sıkıntıları ve başka yerlerdeki gelişmeleri yurttaşlardan gizleyebiliyordu. Şimdi bu tümüyle mümkün değildir. Çünkü TV ve internet gibi iletişim araçları yoluyla haber ve bilginin sınırlar ötesine akışı artık engellenmemektedir. Şimdi devletler, istihdam, ticaret, yatırım ve kalkınma için ister istemez kapılarını yabancı sermayeye açıyor; açmakla da kalmıyor, yabancı sermayenin geliş ko-

şullarını kabul ediyor. Bunda şaşılacak bir şey yoktur.

Yabancı sermaye gelmek için hukukî ve ekonomik güvenlik ister. Ülke devleti, yabancı sermayeyi keyfî ve bedelsiz olarak yabancı sermayeyi millileştirebilir, sonradan ağır vergiler koyabilir, yabancı sermayenin ihtiyaç duyduğu ithal izinlerini kaldırabilir ya da kâr transferini yasaklayabilir, bir uyuşmazlık çıktığında bunu kendi mahkemelerinde adil olmayan usullerle bitirmek isteyebilir.

İşte bütün bu sebeplerle yabancı sermaye, neredeyse kendi hukuku ile başka ülkelere gitmek ister. Eğer ülke devletinin kanunları liberal, sistemi güvenceci, yargısı güvenilirse yabancı sermaye için sorun yoktur. Gelirken bunları bilerek gelir. Değilse, yabancı sermaye güvence ister. İşte bu sebeple, iki taraflı yatırımları koruma anlaşmaları veya MAI yapılmıştır. Bunların olduğu yerde de artık ulusal hukuk ve ulusal mahkemeler tümüyle geçerli ve yetkili değildir.

İlginçtir, şimdi dünya bir çeşit çok merkezli otoritenin vazettiği çok hukuklu bir sisteme, bir çeşit Batı Orta Çağ Sistemi'ne dönüşüyor gibidir.²⁵ Westphalia sistemi etkisini kaybetmiştir. Artık ulusal otorite (yasama organı) bazı kanunları dilediği gibi yapamamaktadır. Referansı değişmiştir. Bu durumda bir ülkede uygulanan hukukun bir kısmı ulusal hukuk iken diğer kısmı doğrudan doğruya veya dolaylı olarak ulusal hukukun referansını veya kaynağını oluşturan uluslararası hukuk ya da ulusal üstü hukuktur.

Ankara, artık tek hak arama merkezi değildir. Strasbourg ya da Brüksel veya Washington ya da New York, insanların hak arama için baktıkları yerler olmaya başlamıştır. Birey, kendi ulusal hukukunun üstünde bir hukuka dayanarak, kendi devletinden başka

mekânlarda kendi devletini dava edebilmektedir. Ulusal dışı kurumlar ve bunlar vasıtası ile devletler, artık başka devletlerin iç işlerine, daha doğrusu çok şeyine rahatlıkla karışabilmektedir. İç işleri, herkesin işi olmuştur. Birey bakımından bir çeşit sadakat ikileşmesi doğmuştur. Farklı din veya dili olan insanları bir potaya koymuş olan ulus devlete karşı yeniden ırksal, dinsel ve dilsel ayrışma bazında ulusal dışı destekli kafa tutmanın tüm yolları açılmıştır. Ulus devlet, ciddi bir kafa tutma ile karşı karşıyadır.

Global hukuk, meşruiyetini, evrensel (global) ihtiyaçtan ve ulusal kabulden (ya da boyun eğmekten) alır. Globalleşme, zarurete dayanan bir iradeden neşet eder. Globalleşme, ister istemez önce devlet sistemi üzerinde daha sonra da genel olarak hukuk üzerinde ciddi etkiler yapar. Böylece, Westphalia örneğinden farklı bir devlet biçimine götürür. Bu yeni biçim, kendiliğinden kötü değildir. Kötü olan, globalleşmenin aktörlerinin esas itibarıyla Batılı olması ve dünyanın geri kalan kısmına isteklerini görüntürde iradi şekilde (müzayaka altında) empoze etmeleridir. Çünkü dünyanın geriye kalan kısmı yeterli bilgi ve beceriye sahip değildir.

Global hukuku, esas itibarıyla Batı yapmaktadır. Westphalia'yı da Batı yapmıştır. Şimdi onu bozan da Batı olacaktır. İlişkiler, ulusal sınırları aşmıştır. Bu bakımdan ulusal düzeyde ele alınıp düzenlenemez. Ulusal hukuk da bu yeni ilişkileri düzenleyemez; gücü yetmez, yetersiz kalır. Ancak, yeni ulusal dışı ilişkiler ve düzenlenen menfaatler, genelde Batı'nın menfaatlerini korumaktadır. Batı'nın dışında kalanlar, genelde, globalleşmenin etkisine maruz olanlardır, ona şekil verenler değildir. Sebebi açıktır: Bilgi, teknoloji, sermaye, Batı'dadır. Diğerlerinde bunlar yeterince yoktur, çünkü bu ülkeler geriden geliyor.

Globalleşmeye, emperyalizmin dünya hâ-

²⁵ Kış, Gülalp, *op.cit.*, s. 183.

kimiyeti projesi diyebiliriz. Ama bu, Batı dışında kalan ve gelişmemiş ülkelerin sorunlarını çözmez. Çünkü bu ülkelerin yabancı sermayeye, bilgiye ve teknolojiye ihtiyacı vardır. Bu ülkeler, iletişim ve ulaşım kolaylığı ve teknoloji sayesinde küçülen dünyanın geldiği noktada geriye de gidemez. Ulus devlet kendi insanlarının ihtiyaçlarını tek başına da karşılamaktan uzaktır. O halde globalleşmeyle yaşamak zorundadır.

İletişim teknolojisi dünyayı küçültmüştür. Ülkeler ve insanlar birbirlerini yakından izlemektedirler. Her bireyin şimdi zayıf kalıyor da olsa bir dünya vatandaşı olmak gibi bir sıfatı vardır. Demokrasi, insan haklarına saygı ve hukukun üstünlüğü gibi kavramlar yılların uğraşı sonucu hâkim dünyanın önde gelen ve belirleyici değerleri haline gelmiştir. Bu değerlere zarar verildiğinde herkes kendisini rahatsız hissetmektedir.

Mesela, işkence yasağı, soykırım yasağı, çevre tahribi konularında dünya çok hassastır. Bu gibi alanları düzenleyen kuralların *erga omnes* etkisi olduğu söylenir. Bunlar herkesi etkiler. Kimi haklar, ulus devlet dahil, herkese karşı ileri sürülebilmektedir. Ulus devlet, artık eskisi gibi içeride kendi yurttaşlarına ya da yabancılara karşı dilediği gibi hareket etmekte serbest değildir. Bu kötü bir şey de değildir.

Birey devletin omuzları üzerinde daha üst makamlara giderek hak arayabiliyorsa bu, ulusal hukukun üstünde bir global hukukun olması sayesinde. Burada sorun varsa eğer, kimin global kuralları koyduğudur; bu kuralların referansıdır. Global hukuk sürecine şekil verenler için bu hukuk zaten yabancı değildir, ulusaldır. Ya öbürleri için? Bu yeni durum karşısında, yani globalleşmenin etkisiyle kimi ülkeler fiilen sömürge durumuna düşebilir.

Atatürk'ün dediği gibi, çağa ayak uyduramayan uluslar, sömürge olmaya mahkumdur; çağa ayak uydurmak gerekir. Bunun için de çağın gerekli kıldığı bilgi, donanım, beceriye sahip olmak gerekir. Üretirken, eğitirken, düşünürken hep dünyanın bir parçası olduklarını dikkate almaları gerekir. Artık mallar, daha geniş pazarlarda serbestçe dolaşılıyor. Sermaye dolaşılıyor. Kültürler dolaşılıyor ve inançlar dolaşılıyor. Koca dünya bir pazar. Bu dünyada, bir etkileyenler bir de etkilenenler olacaktır; bir sürükleyenler bir de sürüklenenler olacaktır. Sınırları kapatarak bu gelişme önlenemez. İnsanları etkileme olanağı artık sınırsızdır.²⁶

Kimlikleri etkileme, yenilerini yaratma olanaklıdır. Devlet adamlığı çok ciddi bir sanat haline gelmiştir. Çağa ayak uyduramayanlar, globalleşmenin etkisiyle önce soyutlurlar sonra da değişirler. Bozulmamak ya da kötü şekilde etkilenmemek için çare, bilimdir, üretimdir, öne geçmedir, çalışmaktır, atılımdır.

Globalleşmeyi, G-7'lerin zenginleşme ve hükmetme aracı olarak görüp lanetlemekle yetinenler, işin kolayına kaçmaktadır ve bu mücadeleyi kaybedeceklerdir.

• *Bu tebliğ, İslâmî İlimler Araştırma Vakfı'nın, 09-11 Kasım 2001'de, Topkapı Eresin Hotel'de tertiplemiş olduğu KÜRESELLEŞME, İSLAM DÜNYASI ve TÜRKİYE konulu milletlerarası tartışmalı ilmi toplantıda sunulmuş ve İSAV'ın izni ile dergimizde yayımlanmaktadır.*

²⁶ Krş. DPT Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, *Küreselleşme, Bölgesel Entegrasyonlar ve Türkiye* (Değerlendirme Raporu) Ankara 1995), s.1 vd.